

Dr Eugeniusz Moczuk

Uniwersytet Rzeszowski

Wydział Prawa i Administracji

Bezpieczeństwo jako kategoria analizy socjologicznej

Streszczenie

Celem opracowania jest wskazanie, że pojęcie „bezpieczeństwo”, mimo obecności w wielu przepisach polskiego prawa od roku 1989, nie zostało dotychczas szczegółowo zdefiniowane. Brak definicji bezpieczeństwa w polskim prawie wprowadza chaos pojęciowy w rozumieniu tego zagadnienia. Tym samym bezpieczeństwo może być definiowane w różny sposób, w zależności od dziedziny wiedzy, w jakiej jest rozpatrywane, a więc sekuritologii, prawa, socjologii, psychologii, historii, itp. A zatem socjologia, wraz ze swym aparatem pojęciowym, może zaproponować taką definicję bezpieczeństwa, która wykorzystana będzie w przyszłej ustawie o bezpieczeństwie narodowym.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, definicja bezpieczeństwa, sekuritologia.

Security as a Category for Sociological Analysis

Abstract

The aim of the paper is to point out that the term ‘security’ has not been precisely defined yet, although it has been employed in many Polish legal regulations since 1989. The lack of a definition of security in the Polish law causes a conceptual chaos in the understanding of the issue. Hence, security can be defined in a number of ways depending on the field of knowledge it refers to, be it securitology, law, sociology, psychology, history, etc. Therefore, sociology with its conceptual apparatus can suggest a definition of security to be used in the forthcoming law on national security.

Key words: safety, definition of the safety, securitology.

Wprowadzenie

Od wielu lat opinia publiczna jest przekonana o potrzebie stworzenia i wprowadzenia w życie dobrej ustawy o bezpieczeństwie narodowym, na wzór podobnych aktów prawnych znajdujących się w ustawodawstwie innych państw¹. Jednak do dnia dzisiejszego ustawy takiej nie ma, chociaż zapowiada się stworzenie ustawy o bezpieczeństwie powszechnym, w której brane będą pod uwagę zagadnienia dotyczące bezpieczeństwa przeciwpowodziowego, przeciwpożarowego, a także bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego państwa.

Przyjęcie ustawy o bezpieczeństwie narodowym pozwoli nie tylko uporządkować zagadnienia prawne dotyczące bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa, ale także pozwoli na analizę tego zagadnienia na gruncie innych nauk, w tym socjologii. Należy zaznaczyć, że socjologia nie wypracowała jeszcze klasycznej, jednorodnej definicji bezpieczeństwa, a prowadzone prace nad wprowadzeniem pojęcia „bezpieczeństwo” do socjologii nie odnoszą jeszcze pozytywnego skutku naukowego. Jednak rodząca się nowa dziedzina wiedzy zwana sekuritologią wprowadza nowe pojęcia do nauki, tworząc multidyscyplinarną dziedzinę wiedzy, korzystającą z dokonań naukowych prawa, socjologii, psychologii, historii, filozofii i innych nauk w zakresie bezpieczeństwa².

Tematem niniejszego opracowania jest wskazanie, jak jest rozumiane bezpieczeństwo w niektórych obowiązujących w Polsce aktach normatywnych, które wyznaczają kierunki działania państwa polskiego w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa obywatelom. Należy przy tym zaznaczyć, że brak jest jednoznacznej ustawy zajmującego się *stricte* zagadnieniami bezpieczeństwa, chociaż były i są przyjmowane przez poszczególne rządy na przestrzeni ostatnich lat rządowe programy i strategie bezpieczeństwa, które wyznaczają działania państwa w zakresie bezpieczeństwa. Jednak ich niedogodnością jest to, że nie trwają one dłużej niż trwanie polityczne określonego rządu. Ponadto celem opracowania jest wskazanie, że bezpieczeństwo może być kategorią analizy socjologicznej.

¹ Można wspomnieć o aktach prawnych Federacji Rosyjskiej: *Zakon Rossijskoj Fiederacji o Bezopastnosti*, Izdatielstwo Os-89, Moskwa 2005, czy Stanów Zjednoczonych: *National Security Act of 1947* (Pub. L. no 235 from 80 Cong., 61 Stat.496, 50 USC ch.15).

² Więcej na ten temat: W. I. Jaroczkin, *Sekjuritologia. Nauka o bezopastnostiżniedejatelnosti*, Os-89, Moskwa 2000, *passim*; także L. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008, *passim*.

1. Bezpieczeństwo w wybranych aktach prawnych III Rzeczypospolitej Polskiej

Zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa jest jednym z najważniejszych zadań, jakie może być jego udziałem. W Polsce, już od zarania III RP ustawodawstwo zajmowało się zagadnieniami bezpieczeństwa, chociaż nie były one wprost wyartykułowane. W ustawie zasadniczej kilkakrotnie użyte jest pojęcie „bezpieczeństwo”³. Artykuł 5 Konstytucji RP stanowi⁴, że Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju. Artykuł 126 ust. 2 stanowi, że Prezydent Rzeczypospolitej czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium. W razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić, stan wyjątkowy na części albo na całym terytorium państwa.

Zagadnienia bezpieczeństwa są ujęte także w innych aktach prawnych. Stanisław Pieprzny zauważa, że „z przeglądu ustawodawstwa polskiego wynika, że rodzajowe bezpieczeństwo wskazano aż w ponad stu tytułach aktów prawa powszechnie obowiązującego, z czego problematykę rodzajowego bezpieczeństwa regulują całościowo tylko cztery ustawy i prawie sto rozporządzeń (...), z czego zdecydowana większość rozporządzeń związana jest z prawem pracy i dotyczy bezpieczeństwa i higieny pracy”⁵.

Istnieją jednak akty prawne, które zajmują się całościowo problematyką bezpieczeństwa, chociaż nie jest to określone wprost. Dotyczy to ustaw związanych z samorządem terytorialnym, ustaw dotyczących istnienia i funkcjonowania organów i korporacji ochrony prawa oraz ustaw o zarządzaniu kryzysowym, a także programów i strategii bezpieczeństwa.

Pierwsza grupa zagadnień dotyczących bezpieczeństwa związana jest z ustawami dotyczącymi samorządów terytorialnych i administracji rządowej.

³ Patrz: S. Pieprzny, *Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w prawie administracyjnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007, s. 17-18.

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, (Dz.U. z 1997 roku, nr 78, poz.483, z późn. zm.).

⁵ S. Pieprzny, *Ochrona bezpieczeństwa...*, s. 19.

W ustawie z dnia 8 lipca 2005 roku o zmianie ustawy o samorządzie gminnym oraz niektórych ustaw⁶, artykuł 7 ust. 1 pkt 14 stanowi, że do zadań własnych gminy należą zagadnienia porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej, w tym utrzymania gminnego magazynu przeciwpowodziowego. W ustawie z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym, artykuł 4 ust. 1 pkt 15 stanowi⁷, że powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli, a w ustawie z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie wojewódzkim⁸, artykuł 14 ust. 1 pkt 14 stanowi, że samorząd wojewódzki wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami, a w szczególności w zakresie bezpieczeństwa publicznego. Jednak w tych ustawach brak jest ścisłego określenia, jak należy rozumieć bezpieczeństwo obywateli, porządek publiczny oraz bezpieczeństwo publiczne.

W ustawie z dnia 23 stycznia 2009 roku o wojewodzie i administracji rządowej art. 22 pkt 2 i 4 stanowią, że wojewoda jako przedstawiciel Rady Ministrów odpowiada za wykonywanie polityki rządu na obszarze województwa, a w szczególności zapewnia współdziałanie wszystkich jednostek organizacyjnych administracji rządowej i samorządowej działających na obszarze województwa i kieruje ich działalnością w zakresie zapobiegania zagrożeniu życia, zdrowia lub mienia oraz zagrożeniom środowiska, bezpieczeństwa państwa i utrzymania porządku publicznego, ochrony praw obywatelskich, a także zapobiegania klęskom żywiołowym i innym nadzwyczajnym zagrożeniom oraz zwalczania i usuwania ich skutków na zasadach określonych w ustawach, a także wykonuje i koordynuje zadania w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa, wynikające z odrębnych ustaw⁹.

Analiza treści tych aktów prawnych pokazuje, że w ustawach „samorządowych” oraz ustawach dotyczących administracji rządowej szczebla wojewódzkiego brak jest wyraźnego określenia pojęcia „bezpieczeństwo”. Pojawiają się za to takie określenia, jak: porządek publiczny, bezpieczeństwo obywateli, bezpieczeństwo publiczne, zapobieganie zagrożeniu życia, zdrowia lub mienia oraz zagrożeniom środowiska, bezpieczeństwo państwa. Nie ma jednak wyraźnego określenia, jak definiować te pojęcia.

⁶ Ustawa z dnia 8 lipca 2005 roku o zmianie ustawy o samorządzie gminnym oraz niektórych ustaw (Dz. U. z 2005, nr 175, poz. 1457).

⁷ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 1998, nr 91, poz. 579 z późn. zm.).

⁸ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie wojewódzkim (Dz. U. z 1998, nr 91, poz. 576 z późn. zm.).

⁹ Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 roku o wojewodzie i administracji rządowej w województwie (Dz. U. z 2009, nr 31, poz. 206 z późn. zm.).

W drugiej grupie zaprezentowane są ustawy dotyczące organów i korporacji ochrony prawa, w tym policji i służb specjalnych, a także ministerstw odpowiedzialnych za bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne.

Jednym z najważniejszych aktów prawnych dotyczących organów i korporacji ochrony prawa jest ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji¹⁰. Artykuł 1 tej ustawy stanowi, że tworzy się Policję jako umundurowaną i uzbrojoną formację służącą społeczeństwu i przeznaczoną do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego, a artykuł 2 stanowi, że do podstawowych zadań Policji należy między innymi ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra, ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych oraz w środkach publicznego transportu i komunikacji publicznej, w ruchu drogowym i na wodach przeznaczonych do powszechnego korzystania, inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi, wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców.

A zatem w ustawie o Policji są ujęte zagadnienia dotyczące ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, jednak mają one kontekst związany z przestępczością i zjawiskami kryminalnymi, brak jest jednak określenia czym jest utrzymywanie bezpieczeństwa i porządku publicznego, a także ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego.

W ustawie z dnia 24 maja 2002 roku o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu¹¹, artykuł 1 stanowi, że tworzy się Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, właściwą w sprawach ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego, zaś artykuł 2, że tworzy się Agencję Wywiadu, właściwą w sprawach ochrony bezpieczeństwa zewnętrznego państwa. Artykuł 5 stanowi, że do zadań ABW należy między innymi rozpoznawanie, zapobieganie i zwalczanie zagrożeń godzących w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz jego porządek konstytucyjny, a szczególności w suwerenność i międzynarodową pozycję, niepodległość i nienaruszalność jego terytorium, a także obronność państwa, rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw szpiegostwa, terroryzmu, naruszenia tajemnicy państwowej i innych przestępstw godzących w bezpieczeństwo państwa, godzących w podstawy ekonomiczne państwa, korupcji osób

¹⁰ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 o Policji (tekst jednolity: Dz. U. z 2007, nr 43, poz. 277 z późn. zm.).

¹¹ Ustawa z dnia 24 maja 2002 o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu (Dz. U. z 2002, nr 74, poz. 676 z późn. zm.).

pełniących funkcje publiczne, jeśli może to godzić w bezpieczeństwo państwa, uzyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego. Artykuł 6 stanowi, że do zadań AW należy między innymi uzyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji Rzeczypospolitej Polskiej oraz jej potencjału ekonomicznego i obronnego, rozpoznawanie i przeciwdziałanie zagrożeniom zewnętrznym godzącym w bezpieczeństwo, obronność, niepodległość i nienaruszalność terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

W tej ustawie, tak jak w poprzedniej, brak jest wyraźnego określenia, czym jest bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne.

W 2006 roku powołano Służbę Kontrwywiadu Wojskowego i Służbę Wywiadu Wojskowego, które są służbami specjalnymi właściwymi w sprawach ochrony przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi dla obronności RP oraz bezpieczeństwa i zdolności bojowej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej¹². Do zadań SKW należy między innymi rozpoznawanie, zapobieganie oraz wykrywanie popełnianych przez żołnierzy, pełniących czynną służbę wojskową, przestępstw przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstw wojennych, przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, związanych z obrotem z zagranicą towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, związanych z działalnością terrorystyczną oraz innych, godzących w bezpieczeństwo potencjału obronnego państwa, realizowanie zadań dotyczących ochrony państwa, uzyskiwanie, gromadzenie, analizowanie, przetwarzanie informacji mogących mieć znaczenie dla obronności, bezpieczeństwa lub zdolności bojowej sił zbrojnych. Do zadań SWW należy między innymi uzyskiwanie, gromadzenie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa potencjału obronnego Rzeczypospolitej Polskiej, bezpieczeństwa i zdolności bojowej sił zbrojnych, rozpoznawanie i przeciwdziałanie militarnym zagrożeniom zewnętrznym godzącym w obronność Rzeczypospolitej Polskiej, zagrożeniom międzynarodowym terroryzmem.

Także i w tej ustawie brak jest wyjaśnienia, jak rozumiane jest bezpieczeństwo.

Również zagadnieniami bezpieczeństwa zajmuje się minister właściwy do spraw wewnętrznych oraz inni ministrowie w zakresie określonym ich kompetencjami. Najbardziej

¹² Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 roku o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego i Służbie Wywiadu Wojskowego (Dz. U. z 2006, nr 104, poz. 709).

widoczne to jest w przypadku Ministra Spraw Wewnętrznych, który w ustawie z dnia 21 czerwca 1996 roku o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji¹³, w artykule 1 postanowił, że do zadań Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji należy między innymi inicjowanie i realizacja polityki oraz zapewnienie koordynacji działań w dziedzinach ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, ochrony granicy państwa oraz ochrony przeciwpożarowej, administracji publicznej. Artykuł 3 stanowi, że do zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji należą między innymi sprawy związane z inicjowaniem polityki rządowej w zakresie bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego, koordynacja działań porządkowo-ochronnych oraz czynności ratowniczych w razie klęsk żywiołowych i innych podobnych zdarzeń zagrażających bezpieczeństwu powszechnemu. Mimo tego, że są wymienione zadania w zakresie bezpieczeństwa, brak jest jednoznacznej informacji, jak je należy rozumieć.

Można także stwierdzić, że sprawami z zakresu bezpieczeństwa zajmują się inne organy państwa, jak Żandarmeria Wojskowa, Straż Graniczna, Biuro Ochrony Rządu, Służba Celną oraz inne właściwe ze względu na kontrolę formalną określonego wycinka rzeczywistości społecznej.

Analizując przepisy poszczególnych ustaw można stwierdzić, że pojawiają się zagadnienia dotyczące ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego w kontekście przestępczości i zjawisk kryminalnych, ponadto pojawiają się takie określenia, jak zagrożenie, bezpieczeństwo państwa, ochrona bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego, ochrona bezpieczeństwa zewnętrznego państwa, obronność państwa i bezpieczeństwo Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, ochrona przed zagrożeniami wewnętrznymi dla obronności RP oraz bezpieczeństwa i zdolności bojowej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Nigdzie jednak nie ujmuje się, co te pojęcia oznaczają i jak je należy rozumieć.

W trzeciej kolejności opisana zostanie aktualnie funkcjonująca ustawa o zarządzaniu kryzysowym, a także programy i strategie bezpieczeństwa.

Najważniejszym aktem prawnym w tym zakresie jest ustawa z dnia 21 maja 2007 roku o zarządzaniu kryzysowym¹⁴, w którym w artykule 2 jest przepis mówiący, że zarządzanie kryzysowe to działalność organów administracji publicznej będąca elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym, która polega na zapobieganiu sytuacjom kryzysowym,

¹³ Ustawa z dnia 21 czerwca 1996 roku o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji (Dz.U. z 1996, nr 106, poz. 491).

¹⁴ Ustawa z dnia 21 maja 2007 roku o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. z 2007, nr 89, poz. 590 wraz z późn. zm.).

przygotowaniu do przejmowania nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych działań, reagowaniu w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych, usuwaniu ich skutków oraz odtwarzaniu zasobów i infrastruktury krytycznej. W artyku 3 ust. 1 jest przepis mówiący, że sytuacja kryzysowa to sytuacja wpływająca negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wywołującą znaczne ograniczenia w działaniu właściwych organów administracji publicznej ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków. Artyku 3 ust. 2 stanowi, że infrastruktura krytyczna to systemy oraz wchodzące w ich skład powiązane ze sobą funkcjonalnie obiekty, w tym obiekty budowlane, urządzenia, instalacje, usługi kluczowe dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli oraz służące zapewnieniu sprawnego funkcjonowania organów administracji publicznej, a także instytucji i przedsiębiorców, która obejmuje zaopatrzenie w energię i paliwa, łączność i sieci teleinformatyczne, finanse, zaopatrzenie w żywność i wodę, ochronę zdrowia, zagadnienia transportowe i komunikacyjne, zagadnienia ratownicze, zapewnienie ciągłości działania administracji publicznej, zapewnienie produkcji, składowania, przechowywania i stosowania substancji chemicznych i promieniotwórczych, w tym rurociągi substancji niebezpiecznych. W artyku 3 ust. 3 zapisano, że przez ochronę infrastruktury krytycznej należy rozumieć wszelkie działania zmierzające do zapewnienia funkcjonalności, ciągłości działań i integralności infrastruktury krytycznej w celu zapobiegania zagrożeniom, ryzykom lub słabym punktom oraz ograniczenia i neutralizacji ich skutków oraz szybkiego odtworzenia tej infrastruktury na wypadek awarii, ataków oraz innych zdarzeń zakłócających jej prawidłowe funkcjonowanie.

Ustawa, która zajmuje się zagadnieniami zagrożeń społecznych, nie wskazuje wprost na zagadnienia dotyczące bezpieczeństwa, mówiąc o zagrożeniach bezpieczeństwa, o przeciwdziałaniu zagrożeniom, monitorowaniu zagrożeń, zakładając *a priori*, że pojęcie bezpieczeństwa jest powszechnie znane.

O bezpieczeństwie wewnętrznym i zewnętrznym państwa mówią ponadto: Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej i Strategia Obronności Rzeczypospolitej Polskiej, a także rozporządzenie Rady Ministrów dotyczące raportu o zagrożeniach bezpieczeństwa państwa.

W wstępie do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵, stworzonego w 2007 roku zapisano, że „prezentowany dokument jest wyrazem nowego podejścia do sprawy bezpieczeństwa narodowego. Określa on interesy narodowe i formułuje

¹⁵ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, www.msz.gov.pl.

cele strategiczne w zgodzie z aktem rangi najwyższej, jakim jest Konstytucja RP. Jest wyrazem troski konstytucyjnych organów państwa o zapewnienie Polsce i Polakom bezpieczeństwa i jednocześnie określa formy narodowego wysiłku w tej dziedzinie. Urzeczywistnienie zawartych w nim kierunków działań jest obowiązkiem władz Rzeczypospolitej Polskiej i całego społeczeństwa. Taki wysiłek zapewni Polsce bezpieczeństwo dzisiaj i w przyszłości oraz pozycję na arenie międzynarodowej na miarę jej aspiracji. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, skorelowana ze strategiami sojuszniczymi, Koncepcją Strategiczną NATO i Europejską Strategią Bezpieczeństwa, stanowi podstawę do opracowania wykonawczych dyrektyw strategicznych, a w szczególności Polityczno-Strategicznego Dyrektywy Obronnej RP, strategii poszczególnych dziedzin bezpieczeństwa narodowego, strategicznych planów reagowania obronnego i zarządzania kryzysowego oraz wieloletnich programów transformacji systemu bezpieczeństwa państwa, w tym programów pozamilitarnych przygotowań obronnych i programów rozwoju sił zbrojnych”. W Strategii omówiono interesy narodowe i cele strategiczne Rzeczypospolitej Polskiej w dziedzinie bezpieczeństwa, uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, w tym szanse dla bezpieczeństwa i wyzwania i zagrożenia bezpieczeństwa. Istotnym jest to, że omówiono koncepcję bezpieczeństwa narodowego, wymieniając cele i zadania sektorowe, a w tym bezpieczeństwo zewnętrzne, militarne, wewnętrzne, obywatelskie, społeczne, ekonomiczne, ekologiczne, informacyjne i telekomunikacyjne. Omówiono też System Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, strategiczne kierunki transformacji systemu bezpieczeństwa narodowego, podsystem kierowania bezpieczeństwem narodowym, podsystemy wykonawcze. W zakończeniu Strategii zapisano, że „Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP zawiera oficjalną wykładnię polskich interesów narodowych, określa cele strategiczne Rzeczypospolitej Polskiej w dziedzinie bezpieczeństwa wraz z koncepcją ich osiągania, uwzględniając zadania dla poszczególnych podsystemów wykonawczych. Wskazuje również zasady utrzymywania oraz kierunki transformacji systemu bezpieczeństwa narodowego”.

Wnioski z analizy Strategii nie mogą być zadowalające, tym bardziej, że bezpieczeństwo narodowe jest współcześnie nie tylko zależne od silnych organów państwa, dobrych sojuszy i przyjacielsko nastawionych sąsiadów, ale także od położenia ekonomicznego obywateli i możliwości zaspokajania przez nich wszelkich potrzeb, co w dobie kryzysu może nie być na najlepszym poziomie¹⁶. Analizując treści Strategii, można

¹⁶ M. Skinder, *Zmiana społeczna a problematyka dywersyfikacji bezpieczeństwa. W stronę social security*, [w:] *Grupy dyspozycyjne w obliczu Wielkiej Zmiany. Kulturowe i społeczne aspekty funkcjonowania w świetle*

stwierdzić, że użyto w nich pojęcia, takie jak bezpieczeństwo narodowe, a także wskazano, że w jego skład wchodzi inne rodzaje bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwo zewnętrzne, militarne, wewnętrzne, obywatelskie, społeczne, ekonomiczne, ekologiczne, informacyjne i telekomunikacyjne. Brak jest jednak określenia czym jest bezpieczeństwo.

Strategia Obronności Rzeczypospolitej Polskiej¹⁷, będąca Strategią sektorową do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP, we wstępie wskazuje, że „na przełomie XX i XXI wieku nastąpiły istotne zmiany w globalnym środowisku bezpieczeństwa, które znacząco determinują stan bezpieczeństwa naszego państwa. Rzeczpospolita Polska umocniła swoją pozycję na arenie międzynarodowej, stając się liczącym się członkiem Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej. W ciągu tego okresu Polska aktywnie angażowała się w międzynarodowe operacje stabilizujące bezpieczeństwo na świecie oraz podjęła wysiłek profesjonalizacji swoich sił zbrojnych. W globalnym środowisku bezpieczeństwa utrzymuje się stan niskiego prawdopodobieństwa wybuchu konfliktu zbrojnego na dużą skalę przy jednocześnie obserwowanym wzroście możliwości wystąpienia konfliktów o charakterze lokalnym. Poważne zmiany zachodzą w przebiegu konfliktu zbrojnego – skróceniu ulega dynamiczna faza działań *stricte* bojowych, wydłuża się natomiast pokonfliktowy etap działań stabilizacyjnych i odbudowy. Skuteczne przeciwdziałanie współczesnym zagrożeniom i wyzwaniom wymaga całościowego podejścia do bezpieczeństwa w skali międzynarodowej i narodowej. Wymaga to umiejętności synergicznego wykorzystania instrumentów dyplomatycznych, ekonomicznych i wojskowych w celu zidentyfikowania, zapobiegania i rozwiązania konfliktów w ich wstępnej fazie. Oznacza to również potrzebę szerszego podejścia do pojmowania bezpieczeństwa i oparcia go nie tylko na zdolnościach wojskowych i wysiłkach politycznych, ale również uwzględnienia w jego ramach takich składników, jak pomoc gospodarcza, technologiczna czy edukacyjna. Ewolucji ulega myślenie o obronności państwa. W ostatnich latach zaszło wiele zmian w organizacji obrony narodowej, powodujących, że jest ona postrzegana w szerszych niż tradycyjnie kategoriach. Obecnie obronność jest dziedziną bezpieczeństwa narodowego, stanowiącą sumę wszystkich cywilnych i wojskowych przedsięwzięć mających na celu zapobieganie i przeciwstawienie się wszelkim potencjalnym zagrożeniom bezpieczeństwa państwa, zarówno militarnym, jak i pozamilitarnym, mogącym doprowadzić do kryzysu polityczno-militarnego. Wspólnie z partnerami i sojusznikami Rzeczpospolita Polska reagować będzie na współczesne

procesów integracyjnych, pod red. J. Maciejewskiego, M. Bodzianego, K. Dojwy, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010, s.166-174.

¹⁷ *Strategia Obronności Rzeczypospolitej Polskiej. Strategia sektorowa do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, MON, Warszawa 2009.

wyzwania i zagrożenia, kierując się swoimi interesami narodowymi określonymi w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP. Strategia Obronności RP przedstawia założenia funkcjonowania obronności państwa. Określa ona zadania i strukturę systemu obronnego państwa oraz wyznacza główne kierunki rozwoju poszczególnych jego podsystemów”. W Strategii pojawiły się takie określenia, jak: środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego, uwarunkowania polityki bezpieczeństwa i obronnej RP, zagrożenie bezpieczeństwa, obrona i ochrona państwa. Jednak użyte w nich sformułowania są zbieżne z podanymi w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP, chociaż nie są wyjaśnione takie zagadnienia, jak środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego, czy uwarunkowania polityki bezpieczeństwa i obronnej RP.

Strategie Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej i Obronności Rzeczypospolitej Polskiej nie mają jednak charakteru aktów prawnych, chociaż wyznaczają kierunki działań rządu w zakresie bezpieczeństwa. Jednak nie muszą być realizowane przez organy władzy bezwzględnie i koniecznie. Zależne to jest w dużej mierze od polityki państwa, zmieniających się warunków zewnętrznych i wewnętrznych, a także opcji politycznych rządzących w kraju.

Ewolucja zagadnień związanych z bezpieczeństwem w polskim prawie doprowadziła do tego, że w 2010 roku pojawiło się Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2010 roku w sprawie Raportu o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego¹⁸. Paragraf 4 raportu stanowi, że jest to dokument, który ma za zadanie wskazanie najważniejszych zagrożeń i skutków ich wystąpienia przez stworzenie mapy ryzyka, obejmującej wyszczególnienie rodzajów i charakterystyki zagrożeń, w tym o istotnym wpływie na funkcjonowanie i możliwości rozwoju państwa, a w szczególności mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji oraz potencjału ekonomicznego i obronnego, których skutki mogą godzić w bezpieczeństwo państwa, jego porządek konstytucyjny, a w szczególności w suwerenność, niepodległość i nienaruszalność terytorium, zagrozić życiu lub zdrowiu dużej liczby osób, mieniu w znacznych rozmiarach albo środowisku na znacznych obszarach, oddziaływać, obok Rzeczypospolitej Polskiej, także na inne państwa, dotyczyć terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub jej obywateli, mimo możliwego wystąpienia w innym państwie, występujących w rejonach napięć, konfliktów i kryzysów międzynarodowych, mających wpływ na bezpieczeństwo państwa lub których potrzeba monitorowania i eliminacji wynika z podpisanych umów i traktatów

¹⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2010 roku w sprawie Raportu o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego (Dz.U. z 2010, nr 83, poz. 540).

międzynarodowych, o charakterze terrorystycznym, mogących doprowadzić do sytuacji kryzysowej. Ponadto raport ma na celu programowanie zadań w zakresie poprawy bezpieczeństwa państwa przez wskazywanie określonych regionalnych i lokalnych inicjatyw, zwłaszcza wyszczególnienie programów krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych, wskazanie realizatorów programów: rządowych, samorządowych, pozarządowych. A zatem w rozporządzeniu wskazano, jakie mogą być zagrożenia bezpieczeństwa dla Polski i innych krajów, a także zbliżono się do określenia „bezpieczeństwo narodowe”, wskazując na możliwość naruszenia bezpieczeństwa państwa, jego porządku konstytucyjnego, w tym suwerenności, niepodległości i nienaruszalności terytorium kraju, międzynarodową pozycję oraz potencjał ekonomiczny i obronny, których skutki mogą zagrozić życiu lub zdrowiu dużej liczby osób, mieniu w znacznych rozmiarach albo środowisku na znacznych obszarach.

Podsumowując tę część, można wskazać, że analiza wybranych aktów prawnych, a w szczególności ustaw oraz strategii bezpieczeństwa pokazuje, że pojawiły się takie pojęcia, jak: porządek publiczny, bezpieczeństwo obywateli, bezpieczeństwo publiczne, zapobieganie zagrożeniu życia, zdrowia lub mienia oraz zagrożeniom środowiska, bezpieczeństwo państwa, zagadnienia dotyczące ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego w kontekście przestępczości i zjawisk kryminalnych, bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego, ochrona bezpieczeństwa zewnętrznego państwa, ponadto pojęcia bezpieczeństwa rodzajowego, specyficznego dla danego wycinka rzeczywistości społecznej, takiego jak bezpieczeństwo zewnętrzne, militarne, wewnętrzne, obywatelskie, społeczne, ekonomiczne, ekologiczne, informacyjne i telekomunikacyjne. Brakuje jednak wyraźnego zdefiniowania bezpieczeństwa, w tym także bezpieczeństwa narodowego, co wymusza korzystanie z analiz naukowych na gruncie różnych nauk.

Tak spore *spectrum* pojęć związanych z określeniem „bezpieczeństwo” pozwala na zastanowienie się, jak powinno być definiowane bezpieczeństwo w przepisach prawa. Bezpieczeństwo jest obowiązującym i usankcjonowanym w danej zbiorowości, społecznym systemem zachowania się jednostek, które pozwalają na przetrwanie jej i innym członkom zbiorowości, bez narażania się na oddziaływania, które mogą wpływać na jej poczucie lęku o utratę życia, zdrowia, majątku, a także narodowości, państwowości, posiadanej religii, systemu wartości, poziomu ekonomicznego i innych zjawisk związanych z szeroko rozumianym bezpieczeństwem, oraz bez obaw, że staną się źródłem tego lęku u innych¹⁹.

¹⁹ E. Moczuk, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009, s. 70.

Istotą tej definicji jest to, że z jednej strony bezpieczeństwo to taki fakt społeczny, który pozwala istnieć i funkcjonować jednostkom, grupom społecznym, czy społeczeństwu, ale z drugiej strony, że to istnienie nie jest konsekwencją tego, że inni się boją o utratę podstawowych wartości ludzkich.

Przyjęcie powyższej, dualistycznej definicji bezpieczeństwa w polskich przepisach prawa nie tylko uporządkowałoby to zagadnienie, ale także wprowadziłoby pewność, że bezpieczeństwo będzie rozumiane koniunkturalnie, w zależności od sytuacji społecznej, aktualnej polityki, czy potrzeby chwili.

2. Analiza socjologiczna bezpieczeństwa

Mimo istnienia aktów prawnych, których przedmiotem jest bezpieczeństwo, nie jest możliwe uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jak jest rozumiane bezpieczeństwo zgodnie z literą prawa. Istotne jednak jest to, że państwo będzie bezpieczne tylko wtedy, gdy będą spełnione łącznie następujące warunki: a) nie będzie zagrożone jego terytorium, b) ludzie (obywatele, mieszkańcy tego terytorium) będą czuli się bezpiecznie (wszędzie tam, gdzie przebywają, będzie zapewniony ich byt i rozwój, będą zabezpieczone ich prawa i wolności), c) władze będą funkcjonowały suwerennie, zgodnie z obowiązującym porządkiem konstytucyjnym²⁰. Należy jednak zaznaczyć, że istnienie dobrze skonstruowanej definicji bezpieczeństwa pozwoli nie tylko zrozumieć, czym ono jest, ale także pozwoli na odpowiednie kształtowanie polityki bezpieczeństwa przez państwo.

Definicje bezpieczeństwa, stworzone na gruncie różnych nauk układają się w pewne sekwencje, dlatego analizując je, można stwierdzić to, że aby jednostka, grupa społeczna, czy zbiorowość była bezpieczna, winna mieć pewność przeżycia, rozwoju, a także prawidłowego funkcjonowania. Analiza definicji bezpieczeństwa pozwala wyróżnić wśród nich następujące²¹:

- a) definicje podmiotowe, które wskazują na najbardziej podstawowe elementy bezpieczeństwa, a więc to, że jednostka może przeżyć i że nie istnieją żadne sytuacje które jej zagrażają, a także wskazują, że podmiotem bezpieczeństwa jest nie tylko jednostka, ale także państwo;
- b) definicje podmiotowo-psychologiczne, zwracające uwagę na pewność przeżycia jednostki, a także stan psychiczny jednostki, która dzięki spokojowi oraz

²⁰ M. Lisiecki, *Bezpieczeństwo publiczne w ujęciu systemowym*, [w:] *Bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo*, pod red. J. Widackiego, J. Czapskiej, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1998, s. 93.

²¹ E. Moczuk, *Socjologiczne aspekty ...*, s. 26-34.

niezagrożeniu może rozwijać się i funkcjonować w danym społeczeństwie, dzięki istnieniu psychologicznych czynników, takich jak poczucie pewności, oparcie w ludziach i instytucjach, wpływa na poczucie niezagrożenia;

- c) definicje podmiotowo-wliczające, ujmujące bezpieczeństwo jako stan, który zaspokaja określone potrzeby człowieka, grupy społecznej, czy społeczeństwa, wymienione w określonej kolejności,
- d) definicje przedmiotowe, pozwalające wskazać warunki, jakie muszą być spełnione, aby możliwe było istnienie jednostki i trwanie społeczeństwa.

Nie mniej jednak wszystkie definicje bezpieczeństwa pokazują, że bezpieczeństwo jest pojęciem oznaczającym pewność przeżycia jednostki pod warunkiem spełnienia określonych wymagań. Pierwszym jest to, że jednostka ma możliwość przeżycia, kolejnym jest to, że jednostka chce przeżyć. A zatem, bezpieczeństwo jest w swej najogólniejszej formie rozumiane jako możliwość przetrwania jednostki w otaczającym ją świecie. Przyjąć jednak należy, że²²: a) bezpieczeństwo ma charakter liniowy, czyli istnieje całe spektrum elementów bezpieczeństwa, od najbardziej prostych i najsłabszych, aż po elementy bardzo złożone i najmocniejsze, b) bezpieczeństwo ma charakter zróżnicowany, a więc jest zależne od bardzo wielu czynników, często nieuświadamianych przez jednostkę, grupę społeczną, czy społeczeństwo. Można także przyjąć, że bezpieczeństwo nie jest dane raz na zawsze, gdyż istnieją czynniki, które na to bezpieczeństwo mogą wpływać.

A zatem istotą bezpieczeństwa jest to, że stwarza ono warunki do istnienia i funkcjonowania jednostki, zarówno w kontekście jednostkowym, jak i społecznym. Bezpieczeństwo jest więc złożonym zagadnieniem, co w węższym ujęciu oznacza, że bezpieczeństwo mieści w sobie zarówno czynniki pozwalające jednostce przetrwać, bez względu na to, w jakich warunkach przyrodniczych czy społecznych się znajduje, a także pozwalającym przeciwstawić się przez jednostkę zagrożeniom, jakie płyną ze środowiska zewnętrznego, przyrodniczego i społecznego. W szerszym ujęciu bezpieczeństwo jest traktowane jako możliwość przetrwania społeczeństwa, bez narażania na oddziaływanie niekorzystne środowiska przyrodniczego i społecznego, a także narażania innych społeczeństw na możliwość unicestwienia.

Należy zaznaczyć, że różnorodność podejścia do problematyki bezpieczeństwa zmusza badaczy do adoptowania definicji z różnych nauk, a także wprowadza niepotrzebne komplikacje metodologiczne. Istnienie wielu znaczeń terminu „bezpieczeństwo” sprzyja jego

²² F. Skvrnda, *Socialny fenomen bezpecnosti v socasnejspolecnosti (K problematikevyzier v oblastinarodnej a medzinarodnejbezpecnosti)*, „Policajna Teoria a Prax” 2003, nr 1.

powszechności oraz różnorodności, ale także może wpływać na to, że bezpieczeństwo będzie taktowanie bardziej ideologiczne, niż naukowo²³. Bezpieczeństwo powinno stać się zatem kategorią analizy socjologicznej, tym bardziej że dotychczas niewiele poświęcano miejsca w socjologii na analizę tego zagadnienia. Interesującym, z punktu widzenia badawczego, może być fakt, że najwięcej badaczy zajmujących się zagadnieniami bezpieczeństwa, stanowią przedstawiciele nauki z byłego obozu państw socjalistycznych. J. Gajewski pisze, „nie ma jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, dlaczego tak się stało. Nasuwającym się wyjaśnieniem może być przeszłość tych państw, w ubiegłym stuleciu będących pod silnym wpływem obcego mocarstwa, co zaowocowało permanentnym stanem zagrożenia. Może dlatego wśród naukowców zrodziła się potrzeba gruntownego poznania problematyki bezpieczeństwa”²⁴.

Można przyjąć, że na gruncie socjologii, bezpieczeństwo jest obowiązującym i usankcjonowanym w danej zbiorowości, społecznym systemem zachowania się jednostek, które pozwalają na przetrwanie jej i innym członkom zbiorowości, bez narażania się na oddziaływania, które mogą wpływać na jej poczucie lęku o utratę życia, zdrowia, majątku, a także narodowości, państwowości, posiadanej religii, systemu wartości, poziomu ekonomicznego i innych zjawisk związanych z szeroko rozumianym bezpieczeństwem, oraz bez obaw, że staną się źródłem tego lęku u innych²⁵. Istotą tej definicji jest to, że z jednej strony bezpieczeństwo to taki fakt społeczny, który pozwala istnieć i funkcjonować jednostkom, grupom społecznym, czy społeczeństwu, ale z drugiej strony, że to istnienie nie jest konsekwencją tego, że inni się boją o utratę podstawowych wartości ludzkich.

Jedną z istotnych form bezpieczeństwa jest zagadnienie bezpieczeństwa narodowego. Interesującym może być fakt, że kilkanaście lat temu pojęcie „bezpieczeństwo narodowe” interpretowane było jako „bezpieczeństwo wojenne”. Dziś pojęcie to jest bardzo szerokie i obejmuje bezpieczeństwo związane z ochroną wartości społecznych, suwerenności państwa, polityki, ekonomii²⁶. W. Kitler pisał, że „najistotniejszą funkcją, a zarazem celem działalności państwa demokratycznego jest zapewnienie bezpieczeństwa narodowego, które (...) sprowadza się do zapewnienia bezpieczeństwa państwa jako instytucji politycznej oraz bezpieczeństwa społeczeństwa, jego życia i zdrowia, dziedzictwa kulturowego, dóbr

²³ F. Danielewski, *Interpretacja stanu bezpiecznego*, [w:] *Bezpieczeństwo lokalne w opiniach mieszkańców Tarnobrzega*, pod red. J. Dziubińskiego, E. Moczuka, P. Szulicha, J. Żaka, Wydawnictwo PWSZ w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2007, s. 45.

²⁴ J. Gajewski, *Socjologiczne aspekty securitologii*, [w:] *Grupy dyspozycyjne ...*, s. 383.

²⁵ E. Moczuk, *Socjologiczne aspekty ...*, s. 70.

²⁶ R. A. Aleksandrow, *O sowietskim sostojanii zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracii w oblasti nacionalnoj bezopastnosti*, „Rossijskij Slidowatel” 2006, nr 4.

materialnych i środowiska naturalnego”²⁷. Podstawowe cele polityki bezpieczeństwa narodowego są związane z ochroną suwerenności i niezawisłości państwa, utrzymaniem nienaruszalności granic i integralności terytorium. Polityka państwa służy zapewnieniu bezpieczeństwa obywateli, praw człowieka, podstawowych wolności oraz demokratycznego porządku, tworzenia niezakłóconych warunków do cywilizacyjnego i gospodarczego rozwoju, wzrostu dobrobytu obywateli, ochronie dziedzictwa narodowego, tożsamości narodowej oraz promowaniu interesów państwa²⁸.

Według J. Czaputowicza „bezpieczeństwo narodowe, czyli bezpieczeństwo państwa, dotyczy zapewnienia jego integralności terytorialnej, suwerenności, swobody wyboru drogi politycznej oraz warunków dla dobrobytu i rozwoju”²⁹. „Bezpieczeństwo narodowe może być zdefiniowane jako zdolność narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości przed zagrożeniami zewnętrznymi”³⁰.

Analiza bezpieczeństwa opierać się powinna na następujących przesłankach: a) gromadzeniu i syntetyzowaniu nowej, narastającej coraz szybciej wiedzy o bezpieczeństwie, b) badaniu, ze szczególną wnikliwością, aktualnych potrzeb, oczekiwań, dążeń w sferze bezpieczeństwa, c) dążeniu do realnego zaspokojenia potrzeb w sferze bezpieczeństwa w aktualnych warunkach społecznych, d) podejmowaniu działań, których celem byłoby dokonanie zmian w życiu społecznym, zwianych z współczesnymi uwarunkowaniami bezpieczeństwa, w różnorodnych sytuacjach życiowych, formalnych i nieformalnych.

Badanie bezpieczeństwa jest bardzo trudnym i złożonym zadaniem. Wynika to z kilku przesłanek.

Po pierwsze związane jest z tym, że:³¹ a) bezpieczeństwo ma charakter liniowy, czyli istnieje całe spektrum elementów bezpieczeństwa, od najbardziej prostych i najsłabszych, aż po elementy bardzo złożone i najmocniejsze, b) bezpieczeństwo ma charakter zróżnicowany, a więc jest zależne od bardzo wielu czynników, często nieuświadomianych przez jednostkę,

²⁷ W. Kitler, *Potrzeby i wyzwania w zakresie bezpieczeństwa społeczności lokalnej*, [w:] *Realizacja zadań bezpieczeństwa przez samorząd terytorialny*, pod red. W. Kitlera, Z. Piątka, Stowarzyszenie Ruch Wspólnot Obronnych, Sandomierz 2006, s. 25.

²⁸ M. Makowiecka, *Niektóre socjologiczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, pod red. J. Maciejewskiego, O. Nowaczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010, s. 49.

²⁹ J. Czaputowicz, *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa – aspekty teoretyczne*, [w:] *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, pod red. S. Dębskiego, B. Górki-Winter, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2003, s. 13.

³⁰ L. Korzeniowski, *Obiektywne i subiektywne kategorie bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe ...*, s. 22.

³¹ F. Skvrnda, *Socialny fenomen bezpecnosti...*, *op. cit.*

grupę społeczną, czy społeczeństwo. Można także przyjąć, że bezpieczeństwo nie jest dane raz na zawsze, gdyż istnieją czynniki, które na to bezpieczeństwo mogą wpływać.

Po drugie jest związane z tym, że bezpieczeństwo ma kilka poziomów, które są hierarchicznie ułożone. Według przedstawiciela rosyjskiej sekuritologii, W. I. Jaroczkin, można mówić o:³² a) bezpieczeństwie planetarnym, składającym się z zewnętrznego bezpieczeństwa kosmicznego, którego elementami są kosmos, asteroidy, komety oraz z bezpieczeństwa wewnętrznego, którego elementami są noosfera i uwarunkowania antropogenne, b) regionalnym bezpieczeństwie międzynarodowym, którego elementami są kontynenty i państwa, c) bezpieczeństwie narodowym, którego elementem są państwa, d) regionalnym wewnętrznym bezpieczeństwie narodowym, którego elementami są narodowość i nacjonalność, e) bezpieczeństwie społecznym, którego elementami są czynniki społeczne, korporacyjne, religijne, f) bezpieczeństwie jednostki, którego elementem jest człowiek.

Po trzecie jest związane z tym, że brak jest jednej dziedziny naukowej, zajmującej się bezpieczeństwem. L. Korzeniowski pisze, że „z faktu, że bezpieczeństwo jako obiekt badań ma charakter multi interdyscyplinarny, wynika konieczność przekraczania granic między dziedzinami nauki i dyscyplinami naukowymi oraz możliwość korzystania z warsztatu metodologicznego i dorobku teoretycznego innych nauk: filozofii, psychologii, socjologii, historii, nauk ekonomicznych, politycznych i prawnych, nauk o kulturze fizycznej, w niektórych zagadnieniach także nauk przyrodniczych, rolniczych, leśnych, górniczych, medycznych, wojskowych, pedagogicznych, a nawet teologicznych i artystycznych. dyscyplinarne staje się wyznacznikiem tożsamości securitologii. Takie podejście oznacza dostrzeżenie i respektowanie nierozzerwalnych związków między psychospołecznymi, ekonomicznymi, techniczno-wytwórczymi i innymi aspektami rozwoju człowieka i funkcjonowania organizacji stanowiących obiekt badań nauki o bezpieczeństwie”³³. Tym samym głosem wypowiada się I. B. Kardaszowa, która twierdzi, że „mimo istnienia ogromnej literatury na temat bezpieczeństwa, zbyt mało uwagi zwraca się na metodologiczną stronę bezpieczeństwa jako zjawiska społecznego”³⁴. J. I. Dubrowin wysnuwa wniosek, że aby badać bezpieczeństwo, potrzebna jest analiza naukowa jego przeciwieństwa, a więc badanie konfliktów społecznych. Współczesne konflikty w skali makro stały się jednym z najważniejszych czynników destabilizacji na Ziemi, w regionach i państwach. Będąc źle

³² W. I. Jaroczkin, *Sekuritologia*. ..., s. 14.

³³ L. Korzeniowski. *Sekuritologia*. ..., s. 47-48.

³⁴ I. B. Kardaszowa, *O kategorialno-ponjatijnom apparacie teorii nacionalnoj bezopastnosti*, „Rossijskij Sledowatiel” 2005, nr 5.

kierowane, mają one tendencję do rozprzestrzeniania się, obejmowania sporej liczby uczestników, a to powoduje zagrożenie bezpieczeństwa na poziomie państwa i świata. Jednak możliwość wybuchu konfliktów pobudza badaczy do aktywnego poszukiwania i zajmowania się metodami przeciwdziałania niebezpieczeństwom³⁵. Należy wskazać, że bezpieczeństwo, jako złożone i wieloaspektowe zjawisko społeczne, staje się przedmiotem multidyscyplinarnych badań. Celem badań bezpieczeństwa jest nie tylko formułowanie ogólnych teorii naukowych o procesach zachodzących w sferze bezpieczeństwa, ale też stworzenie kompleksowego, systemowego analizowania problemów bezpieczeństwa³⁶.

Po czwarte wreszcie, współcześnie, mimo dużej wiedzy naukowej, trudno jest wskazać jedną metodologię badań bezpieczeństwa. Dlatego na gruncie sekuritologii, wśród metod badania bezpieczeństwa wymienić można następujące³⁷: a) metodę scenariusza, która polega na tym, że tworzy się scenariusz działań, w którym pojawiają się pytania: jak należy działać, w jakiej kolejności, jakie mogą powstać inne hipotetyczne sytuacje w stosunku do aktualnie istniejących, jakie mogą funkcjonować rozwiązania alternatywne na określonym etapie działania; b) analizę bezpieczeństwa z pozycji zagrożeń, która polega na ujawnianiu i wskazywaniu potencjalnych zagrożeń i przeciwników, a także ocena ich możliwości działania i ich mocy; c) metodę potencjał – misja, która polega na analizie zagrożeń, a także możliwości przeciwdziałania im, w tym przypadku pod uwagę bierze się rodzaj zagrożeń oraz siły i środki mogące tym zagrożeniom przeciwdziałać; d) metodę „Delfi”, która polega na tym, że tworzy się różnorodne programy przez najlepszych ekspertów; e) metodę gier imitujących, która wywodzi się z gier strategicznych, a polega na imitowaniu prawdziwych sytuacji, które mają wpływ na bezpieczeństwo, w takim przypadku strategii zastanawiają się nad sekwencjami zachowań w przypadku wystąpienia określonej sytuacji zagrażającej, biorąc pod uwagę siły i środki, jakie należy zaangażować do danej sytuacji, sposoby działania, oczekiwane efekty działania; f) metodę logicznego modelowania, w której tworzone są modele logiczne określonego działania, a także sposobów przeciwdziałania zagrożeniom, przy czym istotne są takie elementy, jak cele, wartości, interesy, środki, możliwości; g) metodę matematyczną, w której wykorzystuje się programy komputerowe do modelowania bezpieczeństwa; h) metodę analizy czynników, w których wybiera się około 30-40 zmiennych, które wpływają na dane zjawisko oraz 2-5 głównych czynników, które są

³⁵ J. I. Dubrowin, *Konfliktologija i bezopastnost. Wwiedienie w praktičeskuju konfliktologiju*, „Nowosibirskaja Gosudarstwiennaja Akademija Ekonomii i Uprawlienia”, Nowosibirsk 1998, s. 3-4.

³⁶ A. W. Makiejew, *Politika i bezopastnost*, Izdatielstwo SzczIT-M, Moskwa 1998, s. 5.

³⁷ A. W. Wozzenikow, *Nacionalnaja bezopastnost Rosiji. Mietodologia kompleks nogo issliedowanai politika obesieczienai*, Izdatielstwo RAGS, Moskwa 2002, s. 34-42.

najważniejsze do analizy bezpieczeństwa. A zatem należy stworzyć „mapę” głównych czynników, które mogą wpływać na bezpieczeństwo, a następnie do każdego z tych czynników należy dodać zmienne, które charakteryzują dane zjawisko. Mając tak zbudowany schemat, można wyciągać wnioski o charakterze obiektywnym; i) metodę technologii analizy i tworzenia scenariuszy, w których bierze się pod uwagę wszelkie występujące czynniki wpływające na dane zjawisko i składa się z prognozy rozwoju zjawiska, wyciągnięcie z istniejących prognoz i ocen wniosków, oraz stworzenie nowego scenariusza, modelowanie zjawiska, wraz z tworzoną scenariuszem.

Można więc przyjąć, że badanie bezpieczeństwa na gruncie socjologii powinno odbywać się za pomocą wielu metod i technik badań socjologicznych. Można zatem wskazać, że badanie poczucia bezpieczeństwa odbywać się może za pomocą metod i technik ilościowych, czyli za pomocą kwestionariusza ankiety lub skategoryzowanego kwestionariusza wywiadu. Taka sama metoda i technika badań może być wykorzystana w przypadku badań dotyczących postaw opinii publicznej wobec instytucji zajmujących się ochroną bezpieczeństwa, a też organów ochrony bezpieczeństwa. Niezbędne jest przy tym prowadzenie systematycznych badań, przynajmniej raz w roku, aby możliwe było prześledzenie dynamiki odpowiedzi, a tym samym zaobserwowania zmian postaw respondentów wobec bezpieczeństwa. Nieco inne metody badań socjologicznych należy zastosować do badania funkcjonowania organów ochrony bezpieczeństwa, a w szczególności grup dyspozycyjnych, oraz osób zajmujących określone miejsce w strukturze bezpieczeństwa. Do takich analiz niezbędne jest posłużenie się metodą wywiadu skategoryzowanego lub swobodnego, gdyż nie wszystkie informacje mogą być pozyskane od takich osób. Możliwa jest także analiza dokumentów instytucjonalnych, a w perspektywie historycznej analiza dokumentów osobistych, w tym wspomnień i pamiętników osób, które w przeszłości pracowały w organach ochrony bezpieczeństwa.

Zakładając, że bezpieczeństwo może stać się kategorią analizy socjologicznej, zadać można pytanie, jak winno być ono rozumiane na gruncie rozmaitych kierunków socjologicznych, mających dotychczas charakter teorii klasycznych, a więc teorii funkcjonalnej, teorii konfliktowej, teorii wymiany, teorii interakcjonistycznej, teorii fenomenologicznej³⁸.

Na gruncie socjologii funkcjonalnej podstawowym pytaniem badawczym będzie to, jaką rolę społeczną pełni bezpieczeństwo w stosunku do jednostki, grupy społecznej, czy

³⁸ J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985, *passim*.

zbiorowości, jakie są ich odczucia wobec bezpieczeństwa, a także, czy bezpieczeństwo w pełni zaspokaja określone potrzeby społeczne. Jest to najbardziej szeroki zakres pojęciowy zagadnień dotyczących bezpieczeństwa, gdyż pozwala na wyciąganie wniosków w tym zakresie, zarówno w odniesieniu do szeroko rozumianej opinii publicznej, poza tym mieszkańców danej społeczności lokalnej, jak i wszystkich obywateli, mieszkańców danego państwa, regionu, czy nawet społeczeństwa globalnego. Poza tym można dowiedzieć się, jak bezpieczeństwo jest rozumiane przez osoby, których zadaniem jest chronić bezpieczeństwo, a więc organów ochrony prawnej.

Na gruncie teorii konfliktowej pojawiają się zagadnienia związane z wizją istoty konfliktu społecznego w aspekcie bezpieczeństwa, a zatem jaki jest zakres pojęciowy bezpieczeństwa, poza tym jak odczuwają bezpieczeństwo osoby, które nigdy nie weszły w konflikt z prawem, bądź nie były przedmiotem działań w zakresie bezpieczeństwa, a jak osoby, które stwarzają zagrożenie wobec innych osób. Jak widzą bezpieczeństwo osoby, których zadaniem jest strzec bezpieczeństwa i które z racji wykonywanej pracy lub z racji zawodu muszą chronić inne osoby przed niebezpieczeństwem, a jak rozumieją bezpieczeństwo osoby, które stwarzają zagrożenie. Poza tym na gruncie teorii konfliktowych, możliwe byłoby rozpatrywanie pojęć, związanych z określeniem „swoi” i „obcy”, a zatem określenia „osób lub instytucji, zajmujących się stwarzaniem bezpieczeństwa” oraz „osób lub instytucji, które stwarzają zagrożenie”.

Na gruncie teorii wymiany pojawiają się następujące pytania: które aspekty bezpieczeństwa mają charakter nagród, a które kar? Odnosi się to zarówno do rozumienia kar lub nagród związanych z bezpieczeństwem, zarówno przez poszczególne jednostki, jak i mieszkańców danej społeczności lokalnej, poza tym wszystkich obywateli, mieszkańców danego państwa, regionu, czy nawet społeczeństwa globalnego. Odnosi się to także do osób, które indywidualnie lub zbiorowo stwarzają zagrożenie, popełniając czyny przestępcze czy terrorystyczne. Nie można także pominąć osoby, których zadaniem jest ochrona porządku konstytucyjnego, a więc jakie działania będą traktowane jako nagrody, a jakie jako kary.

Na gruncie teorii interakcjonistycznej podstawowym pytaniem będzie to, jaka jest rola komunikowania się społecznego w procesie powstawania poczucia bezpieczeństwa oraz jak kształtuje się tworzenie sensu rzeczywistości społecznej przez jednostki, grupy społecznej lub zbiorowości w zakresie bezpieczeństwa. Mimo bardzo rozległego zakresu zainteresowania teorii interakcjonistycznych, nie można pominąć kwestii związanych z samym rozumieniem pojęcia bezpieczeństwa, tworzonego przez daną jednostkę, a także przez środki masowego przekazu. Rozumienie to można rozciągnąć na obszar rozumienia

bezpieczeństwa wskutek komunikowania się jednostek ze sobą, rozumienia tego bezpieczeństwa przez osoby, które stwarzają zagrożenie, a także osób zajmujących się zawodowo utrzymywaniem bezpieczeństwa.

Na gruncie teorii fenomenologicznej, pojawiają się pytania dotyczące tego, jakie są doświadczenia jednostek, grup społecznych, zbiorowości w zakresie bezpieczeństwa, na tle doświadczania wspólnego świata, zarówno przez jednostki działające, jak i pozostałych członków społeczeństwa. A więc, czy bezpieczeństwo ma charakter wybitnie subiektywny, czy też można mówić o jego charakterze obiektywnym, czy bezpieczeństwo jednostki jest inne od bezpieczeństwa zbiorowego, czy rozumienie bezpieczeństwa przez jednostki będące „przeciętnymi” członkami danego społeczeństwa jest inne od rozumienia bezpieczeństwa przez osoby zajmujące się tworzeniem bezpieczeństwa.

Takie ujęcie bezpieczeństwa pozwala określić obszar badawczy i wprowadzić zagadnienia bezpieczeństwa do socjologii, tym bardziej, że w zależności od określonej teorii socjologicznej, bezpieczeństwo należy badać w każdym przypadku w inny sposób. Socjologia nie tylko powinna odpowiadać na pytania badawcze, ale także powinna formułować uogólnienia, które dzięki szerokiemu wachlarzowi pytań, mogą być pomocne w rozumieniu istoty bezpieczeństwa. Należy przy tym zaznaczyć, że socjologia jako nauka zmienia się, a koncepcje i teorie socjologiczne połowy XX wieku ulegają zmianie, przez co zmieniają się koncepcje i teorie socjologiczne³⁹.

Zakończenie

Analiza obowiązujących przepisów prawa pokazuje, że bezpieczeństwo jest stale obecne w przepisach prawa, chociaż brak jest jednoznacznego określenia, jak je należy rozumieć. Jest to tym bardziej istotne, że w przepisach obowiązującego prawa występuje bardzo wiele określeń, które są bliskoznaczne wobec siebie, ale które po przeprowadzeniu szczegółowej analizy mogą oznaczać całkowicie coś innego. A więc występują obok siebie takie pojęcia, jak porządek publiczny, bezpieczeństwo obywateli, bezpieczeństwo publiczne, zapobieganie zagrożeniu życia, zdrowia lub mienia, bezpieczeństwo państwa, ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, bezpieczeństwo wewnętrzne państwa i jego porządek konstytucyjny, ochrona bezpieczeństwa zewnętrznego państwa, bezpieczeństwo zewnętrzne, militarne, wewnętrzne, obywatelskie, społeczne, ekonomiczne, ekologiczne, informacyjne

³⁹ Patrz: *Nowe perspektywy teorii socjologicznej*, pod red. A. Manterysa, J. Muchy, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2009, *passim*.

i telekomunikacyjne. Brakuje jednak wyraźnego zdefiniowania bezpieczeństwa, co przełożyłoby się na lepsze rozumienie zagadnienie bezpieczeństwa w przepisach prawa.

Badanie bezpieczeństwa odbywa się na gruncie różnych nauk, w szczególności sekuritologii, która wykorzystuje dokonania naukowe prawa, socjologii, psychologii, historii, filozofii i innych nauk. Jednak istnieje możliwość badania tego zjawiska z uwzględnieniem wieloaspektowości bezpieczeństwa. Można przyjąć z dużym prawdopodobieństwem, że socjologia, stosując odpowiednie metody i techniki badań, pozwoli we względnie wysokim stopniu uchwycić interdyscyplinarność bezpieczeństwa, a tym samym syntetyzować zjawiska społeczne związane z bezpieczeństwem. Nie bez znaczenia jest to, że analiza socjologiczna bezpieczeństwa prowadzić może do zintensyfikowania badań nad tematyką bezpieczeństwa, przejścia zasadniczej roli w ustaleniu metodologii badań tego zjawiska, tworzeniu hipotez i pytań badawczych z nimi związanych oraz formułowaniu wiedzy nie tylko na użytek teoretyczny, ale przede wszystkim praktyczny. Co więcej, socjologia może tworzyć takie możliwości badawcze i posługuje się takim aparatem pojęciowym, który jest niedostępny innym naukom zajmującym się zjawiskiem bezpieczeństwa, a tym samym umożliwia badanie różnych aspektów bezpieczeństwa, przez co ramy badawcze zjawiska bezpieczeństwa będą obejmowały największą liczbę zjawisk związanych z tym pojęciem. Będą to ramy wyznaczające strukturę prac na temat bezpieczeństwa, poza tym wyznaczające metody i techniki badań tego zagadnienia, a także interpretację zjawisk z tym związanych. Bezpieczeństwo winno się stać jedną z kategorii analizy socjologicznej współczesnej nauki.